

С. Я. ЄРМОЛЕНКО
ПРО БУДОВУ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ РАДІОМОВЛЕННЯ)

Специфіка мовної організації радіопередач передбачає використання усіх стилів мовлення, від офіційно-ділового до художнього, на які накладаються особливості усної форми повідомлення.

Вибір і вживання словосполучень, план їх стилістичного функціонування залежить, насамперед, від спрямування, мети радіоповідомлення.

У статтях, замітках на теми культури мови часто називають помилки, що зустрічаються в газетах, радіопередачах¹. Це, в основному, помилки стилістичного характеру: зловживання словосполученнями-штампами, використання словосполучень із порушеною семантичною основою поєднаних слів, словосполучень, які руйнують стильову канву розповіді, приводять до нівеляції, знебарвлення певного стилю мовлення, до неточності висловлюваної думки. У радіомовленні спостерігається також порушення граматичної будови словосполучень.

Граматичні помилки сполучуваності слів найчастіше трапляються у сфері керування (прийменникового чи безприйменникового). Іноді дієслова, іменники, що вимагають прийменникового керування, утворюють безприйменникові конструкції: Ми завжди відчували його *вболівання нашими успіхами і невдачами, нашою долею* (замість *уболівання за ким-чим, за кого-що*) і, навпаки, замість нормативних безприйменникових конструкцій зустрічаємо прийменникові: Багато з них [творів] наділено тими рисами справжньої творчої майстерності, що ставить їх в ряд *улюблених серед широких народних мас* (пор. *популярний серед мас*, але *улюблений² твір народних мас*); Інструмент користується *увагою та любов'ю* не тільки *серед широких народних мас*, а й *серед музикантів* (треба *користується увагою та любов'ю мас*); *Не беручи до уваги* на нашого третього мовчазного *співрозмовника* (треба *не беручи до уваги кого*); Варварські дії американської воячини *не поступаються за своєю жорстокістю* перед злочинами гітлерівських головорізів (замість *не поступаються чим*); *Серце повниться від щастя* (треба *повниться чим*); її вага *досягає* до 800 кг (треба *досягає чого*); *Гомін моря з вітром* (пор. *гомонить море з вітром*, але *гомін моря і вітру*).

Зустрічаються випадки неправильного вживання відмінкових форм у безприйменниковому керуванні: *Вживаючи... необхідні заходи* (замість *необхідних заходів*); *Не прийшлося... докласти багатьох зусиль* (замість *багато зусиль*). Іноді використовують штучну форму певного прийменникового зв'язку, що є дослівним перекладом іншомовної конструкції: *Я зв'язаний з вченими* не лише *через свою любов* до знання (замість *мене єднає з ученими не тільки* (спільна) *любов* до знання).

Перелічені помилки у граматичній будові словосполучень пояснюються, в основному, явищами граматичної аналогії, синтаксичної контамінації (пор. *популярність серед мас і любов [серед] мас*; *не зважаючи на співрозмовника і не беручи до уваги* (на) *співрозмовника*; *радіє від щастя і повниться* (від) *щастям*; *зустрічати багатьох товаришів і докласти багато зусиль* та ін.).

Явище контамінації є серйозним порушенням синтаксично-сислової будови словосполучень. Воно свідчить про семантичні зсуви в межах словосполучень, про руйнування семантики слів, що входять у них. Однією з причин синтаксичної контамінації є функціонування словосполучень-штампів, які треба відрізнити від усталених виразів термінологічного характеру, що ними оперують в офіційному повідомленні, діловому мовленні і под. У певних стандартизованих сполуках слова втрачають свою лексико-семантичну виразність, механічно взаємозамінюються, іноді навіть випадають.

Наприклад: *був близько зв'язаний з...* (замість *був близький до кого-небудь*, або *був тісно*,

¹ Див. у зб. «Про культуру мови» (К., 1964) ст. Каранської М. У., Чередниченка І. Г., Баранника Д. Х., Дудика П. С.

² Ад'єктивований дієприкметник *улюблений* не може керувати прийменниковою групою на зразок дієприкметника *відомий* (пор. *відомий серед мас*).

органічно, нерозривно, глибоко, постійно зв'язаний); *вважалось мені головним* (пор. *вважав я за головне або здавалось мені головним*); *неосяжна висота* (пор. *недосяжна висота або неосяжні обрії*); *яскраве застосування* (пор. *яскраве втілення або широко застосування*); *застосовувати заходи* (пор. *застосовувати методи або вживати заходів*).

Зловживання однотипними словосполученнями в різних стильових різновидах приводить до нівеляції змісту, руйнування семантики слова в словосполученні. Цим пояснюється і функціонування у мові передач «порожніх» означень, епітетів, метафор³ (пор. *високо віртуозна гра, яскраво виділяється, яскраво вражає, вражає картина, мистецтво, подія, погляд; пісня лине і посмішка лине по обличчю і под.*).

Збіднення синонімічних рядів іде в парі з перетворенням деяких словосполучень у мовні трафарети. Незалежно від стилю мовлення часто в тій самій передачі по кілька разів зустрічаються звороти-штампи типу *бере активну участь* (бере активну участь в художній самодіяльності; бере активну участь в організації колгоспів; бере активну участь у боротьбі прогресивних сил; щоб завоювати право брати в ньому участь); *полягає в...* (пробуджувати свідомість — *в цьому полягає його обов'язок художника*; моя мета мусить⁴ *полягати у змалюванні повоєнної Англії*; сила поетичного голосу Райніса саме й *полягає у щільному поєднанні високого натхнення...*).

У наведених прикладах звороти *бере участь, полягає в* можна легко замінити простішими (і точнішими) конструкціями. Пор.: *організовує колгоспи; він — учасник художньої самодіяльності; пробуджувати свідомість — обов'язок художника; сила поетичного голосу Райніса у щільному поєднанні високого натхнення...* Такі конструкції мають виразніший інтонаційний малюнок, дають можливість урізноманітнювати його (пор.: *пробуджувати свідомість — такий обов'язок художника або пробуджувати свідомість — обов'язок художника*).

Автори передач повинні дбати про загальну тональність — синтаксично-інтонаційне оформлення речень, фраз, яке б відповідало стильовому спрямуванню розповіді. Яким дисонансом у художніх текстах, передачах для дітей звучать звороти, вставні слова типу *щодо, згідно з, в зв'язку, подібно до, в тій чи іншій мірі, цілком, за допомогою якого, як ми вже з'ясували* характерні для синтаксичної організації наукового та ділового стилів: Чого варті їхні теревені *щодо* піклування про народ; Отже, *як ми вже з'ясували*, мелодія — душа музики; Юхим, нещасливий у коханні, довго шукав матеріалу для сопілки, щоб мати інструмент, *за допомогою якого* він міг би вилити свою журбу; Його світлий талант *в тій чи іншій мірі* витає і над нашою творчістю; У школярів канікули. Кожний бажає використати цей час *згідно з* своїми нахилами; Юхим був *цілком* задоволений своєю дудкою; *Подібно до* яскраво-червоних маків випромінюють на сонці хустки дівчат.

Підкреслені слова і звороти є тими іншостильовими елементами в тексті, які свідчать про недбайливе ставлення авторів до форми висловлення, до його логічно-емоційного змісту. Ці вирази випадають із мовностильового контексту розповіді. Причиною появи названих зворотів є тяжіння радіомовлення, навіть у його художньому різновиді, до офіційно-ділового стилю.

Безмежним джерелом збагачення мови, урізноманітнення її стильових засобів є синонімічні ряди — лексичні та синтаксичні. Так, наприклад, українська літературна мова має дві форми майбутнього часу — складну і складену. У мові радіопередач переважає складена форма майбутнього часу, незважаючи на те, що це уодноманітнює синтаксис, часто робить фразу стилістично незграбною, порушує закони милозвучності мовлення.

Наприклад: *пікети демонстрантів б у д у т ь б е з п е р е р в н о п е р е б у в а т и б і л я будинку; дружні відносини б у д у т ь р о з в и в а т и с я і н а д а л і; річки б у д у т ь з а б р у д н ю в а т и с я і п о д.*

Ускладнюють синтаксис радіомовлення і звороти з віддієслівними іменниками. Замість

³ Пор. П. С. Д у д и к, Про характер словосполучень у мові преси, зб. «Про культуру мови», К., 1964, стор. 171.

⁴ У даному випадку неправильно вживається слово *мусить* (замість правильного *мета повинна полягати*).

дієслова вживають зворот «дієслово + віддієслівний іменник». Розповіді про польові роботи, працю на підприємствах переобтяжені словосполученнями протокольно-канцелярського характеру: *проводилось скирдування соломи, внесення добрив та оранка* (замість *скирдували солому, вносили добрива, орали*); *приступили до збирання озимої пшениці* (пор. *почали збирати озиму пшеницю*); *подекуди ведуть удобрення полів* (пор. *удобрюють поля*); *іде добування вугілля* (пор. *добувають вугілля*); *почалось закриття вологи* (пор. *почали закривати вологу*).

Словосполучення з віддієслівними іменниками нівелюють стиль розповіді — художньої, ділової, — вводять багато зайвих слів, викликаючи іноді ефект комічності зіткненням різностильових елементів: *Гра Лукаша викликає кохання Мавки до нього, і в своєму натхненні при виконанні він сам запалюється пристрасним коханням; Виникнення кохання, розцвіт його і згасання розвиваються на фоні зміни природи; Та після першого ж натискання зошит вислизнув з-під пера; Переконаність в необхідності знати і розуміти процеси...; Почати своє карабкання і под.*

Зловживання будь-якою граматичною, лексичною формою при наявності у мові відповідного синонімічного ряду приводить до стилістичних помилок, які, насамперед, зачіпають сферу граматично-семантичної сполучуваності слів у найменшій синтаксичній одиниці — словосполученні.

Якщо, наприклад, у радіопередачах раз у раз чуємо словосполучення *вірне ставлення, вірне питання, вірне рішення, вірне розуміння, невірний закид, вірний засіб*, то виникає питання: коли ж уживати слова *правильний, справедливий, надійний*?

Байдужістю до синонімічної різноманітності, багатства висловлення думки можна пояснити випадки тавтології у словосполученнях: *зараз буде виконана у виконанні; звуки звучать; звучить також в одноразовому (треба одночасному) звучанні; державні діячі зарубіжних держав; ганебну політику уряду США таврують ганьбою* і под.

Від граматичної будови словосполучень, входження їх у стильову основу тексту, співвіднесеності синонімів — граматичних, лексичних — залежить будова речення, чіткість і логічність висловленої думки. Чіткість і логічність речення часто руйнується у мові радіопередач внаслідок порушення законів сполучуваності дієприслівників та дієприкметників (і відповідних зворотів) із основним дієсловом, від якого залежить додаткова дія, виражена дієприслівником, і дієслівна ознака, виражена дієприкметником: *...Звуки сопілки ввійшли в серце хлопчика, збудили в ньому музичний дар, допомогли вийти на широку дорогу музиканта, сприйнявши музику з невичерпного джерела народної пісні; Користуючись поступовим посиленням звучання, композитор Колеса, опрацьовуючи цю пісню, намалював яскраву картинку; В ній [пісні] розповідається про гірку долю молодої жінки, яка потрапила в чужу непривітну сім'ю і зморена непосильною працею; Леся Українка упорядкувала ноти, які вміщено в кінці твору, мелодії для сопілки, записані нею на Волині.*

Наведені приклади свідчать про неправильне віднесення дії, вираженої дієприслівником, до діючої особи, про стилістичну невправність у сполучуваності двох дієприслівників із одним дієсловом, про неправильне входження у речення дієприкметників (зворотів) у ролі означень (відокремлених) та в ролі іменної частини складеного присудка. Дієприкметникові звороти виступають як синоніми підрядних означальних речень (пор. з вищенаведеним прикладом: *жінка, яка потрапила в чужу непривітну сім'ю і яку зморила непосильна праця*). Отже, від правильного сполучення дієслів із дієприслівником та дієприкметником, від співвідношення останніх із синонімами-підрядними реченнями залежить синтаксична та стилістична організація фрази, чіткість висловлення думки.

Перелічені вище помилки в граматично-стилістичній будові словосполучень радіомовлення мають здебільшого ті самі причини, що й помилки у формуванні словосполучень газетно-журнального, публіцистичного стилю.

Руйнування стилістичної будови словосполучень пов'язується, в основному, із стандартизацією мовлення, із виникненням мовного штампу. З'являються важкі, не типові

для мови конструкції, звороти, які побутують в усіх текстах передач, особливо в перекладах. Спостерігається значна кількість помилок щодо стилістичної невідповідності словосполучення всьому текстові, семантичної несполучуваності слів, синтаксичної несполучуваності зворотів із організацією всього речення, фрази.

Порушення граматичних зв'язків у будові деяких словосполучень пояснюється явищем граматичної аналогії.

Для того, щоб усна форма мовлення через радіо досягла високої культури висловлення, всебічного впливу на підвищення мовної культури слухача, автори радіопередач повинні збільшити свою увагу до кожного слова, до його законів лексичної поєднуваності, синтаксичної сполучуваності, до законів його функціонування у відповідних стилях мовлення.